

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА

УДК 342.5

doi: <https://doi.org/10.33270/01201152.75>

Нестерович В. Ф. — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, м. Сєвєродонецьк
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2614-0426>

Конституційний статус опозиції та види її участі у виборах

Метою статті є визначення конституційного статусу опозиції та видів її участі у виборах. **Методологія.** Для дослідження проблематики використано компаративний, порівняльно-правовий, системно-структурний, діалектичний та інші наукові методи. **Наукова новизна** публікації полягає у висвітленні конституційного статусу опозиції та видів її участі у виборах. Констатовано, що в сучасному конституційному досвіді дедалі поширенішим стає закріплення статусу опозиції безпосередньо в конституції держави. Встановлено, що термін «опозиція» використано в тексті конституцій щонайменше 60 держав майже в усіх регіонах світу. Увагу акцентовано на тому, що важливим демократичним стандартом сучасних чесних і конкурентних виборів є повноправна участь у них опозиційних політичних партій та кандидатів. **Висновки.** Сучасна виборча практика надає можливість виокремити такі види участі опозиції у виборах: 1. За характером участі: а) конструктивна; б) деструктивна. 2. За допущенням опозиції до виборів: а) рівноправна участь; б) дискримінаційна участь; в) недопущення опозиції до виборів. 3. За спеціальним статусом під час виборчого процесу: а) опозиційні партії виокремлено як суб'єкти виборчого процесу; б) парламентська опозиція має квоту щодо призначення чи обрання членів виборчих органів; в) опозиційні партії не мають жодного спеціального статусу під час виборчого процесу. 4. За рівнем консолідації під час участі у виборах: а) консолідована опозиція; б) неконсолідована опозиція. 5. За видом виборів: а) участь опозиції в президентських виборах; б) участь опозиції в парламентських виборах; в) участь опозиції в регіональних виборах; г) участь опозиції в місцевих виборах. 6. За результатами участі у виборах: а) ефективна участь опозиції у виборах; б) неефективна участь опозиції у виборах.

Ключові слова: опозиція; політична партія; кандидат; участь; вибори.

Вступ

Важливим демократичним стандартом сучасних чесних і конкурентних виборів є повноправна участь у них опозиційних політичних партій та кандидатів. Саме конкурентність між різними політичними силами додає динамізму на виборах і є чинником, що сприяє оновленню влади. Ніщо так не дисциплінує виборну особу, як вибори, які наближаються і які можна програти іншому кандидату через невиконані передвиборні обіцянки. Тому рівноправна участь опозиції у виборах, з одного боку, є важливим стимуляційним чинником для діяльності чинної влади, яка внаслідок наближення чергових виборів стає чутливішою до потреб й інтересів виборців, а з іншого – сприяє появі нових облич у владних колах.

Дослідження питання опозиції в різних площинах відображено в працях таких вітчизняних учених, як: І. Берназюк (Bernaziuk, 2008; Bernaziuk, 2016), С. Бондар (Bondar, 2008), Ф. Веніславський (Venislavskiy, 2000), І. Зарецька (Zaretska, 2007), О. Кукуруз (Kukuruz, 2010), Ф. Рудич (Rudych, 2013), О. Совгіря (Sovhyria, 2005; Sovhyria, 2006), Т. Ткаченко (Tkachenko, 2007), Д. Цимбалюк (Tsybaliuk, 2013) тощо. Попри ґрунтовні праці цих науковців, питання щодо визначення конституційного статусу опозиції та видів її участі у виборах так і залишилося недостатньо дослідженим, що своєю чергою актуалізує проведення наукових розвідок у

цьому напрямі, зокрема в контексті прийняття в грудні 2019 року Виборчого кодексу України та створення у квітні 2020 року робочої групи в складі Верховної Ради України щодо розроблення законопроекту про правовий статус парламентської опозиції.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення конституційного статусу опозиції та видів її участі у виборах.

Виклад основного матеріалу

Опозиція (лат. *oppositio* – протиставлення, заперечення) – це політична партія або окремі кандидати, що виступають проти політики, яку провадять партія або коаліція партій, що знаходяться при владі. Головним призначенням опозиції є, передусім, контроль за діями чинної влади. У конституціях деяких країн безпосередньо визначено роль опозиції в країні. Наприклад, у ст. 18 Конституції Бутану 2008 року передбачено, що «опозиційна партія відіграє конструктивну роль у забезпеченні того, щоб уряд і панівна партія функціонували відповідно до положень цієї Конституції, забезпечували належне управління та прагнули сприяти національним інтересам, виконувати прагнення народу» ("Constitution of Bhutan", 2008). У цій статті Конституції Бутану на опозиційну партію покладено обов'язок «надавати

допомогу та підтримувати уряд у часи зовнішньої загрози, стихійних лих та інших національних криз, коли питання безпеки та національні інтереси країни ставлять під сумнів» ("Constitution of Bhutan", 2008).

В опозиції можуть перебувати не лише партійні, а й безпартійні кандидати та виборні посадові особи. Однак якщо розглядати опозицію крізь призму здійснення системної політики, то термін «опозиція» здебільшого корелює саме з партійною діяльністю. Перебування в опозиції – це не лише критика та контроль чинної влади, це ще й політична відповідальність за власні дії. Перебування політичної партії в опозиції передбачає не лише посилення симпатій виборців, а й реальні для неї електоральні втрати через невдалі та конструктивні дії. Тому перебування в опозиції саме за партійною та ідеологічною ознакою сприяє системнішій та відповідальнішій опозиційній діяльності певної політичної партії, оскільки невдалі та конструктивні дії окремого його представника здатні завдати істотних електоральних втрат для політичної партії.

У сучасній демократичній державі зміст терміна «опозиція» повсякчас змінюється, оскільки за конкурентної політичної боротьби опозиційні політичні партії часто приходять до влади, а політичні партії, які перебували при владі, відповідно йдуть в опозицію. У наступному виборчому циклі цілком імовірно, що вони знову можуть змінити одна одну, якщо чинна влада не зможе за період свого урядування зберегти симпатії виборців, а опозиція, навпаки, одержати підтримку виборців напередодні виборів. У демократичній державі саме виборці є тією силою, що під час голосування визначає, яка політична партія буде при владі, а яка – в опозиції. Однак це лише теоретично, тобто так, як має бути, а в конституційній практиці є чимало випадків, коли внаслідок кулуарних домовленостей між лідерами політичних партій та інших маніпулятивних дій більшість та опозиція в парламенті були сформовані всупереч результатам виборів.

Наочним прикладом, коли більшість у Верховній Раді України була сформована не стільки за партійним принципом і результатами парламентських виборів, є «тушки», якими позначають народних депутатів України, які перейшли з депутатської фракції політичної партії, від якої балотувалися до Парламенту, до іншої депутатської фракції політичної партії з мотивів особистої матеріальної чи іншої зацікавленості. Процес такого переходу народних депутатів отримав сленгову назву «тушкування». Інколи тушок ще позначають терміном «перебіжчики». Поняття «тушка» запозичене українською політичною лексикою з торгівлі, де тушкою називають «тіло вбитої невеликої тварини, підготовлене для продажу». Сприяло появи

значної кількості «тушок» у Верховній Раді України проведення виборів народних депутатів України за пропорційною виборчою системою жорстких списків в умовах низької політичної культури та слабких демократичних традицій. Зазначене, зокрема, призвело до спотворення результатів волевиявлення виборців на парламентських виборах 2006-го та 2007 року, оскільки переформатування депутатських фракцій у Верховній Раді України відбулося без участі виборців у цьому процесі (Nesterovych, 2020, p. 486; Sarkisian, 2020).

Перехід членів Парламенту з однієї депутатської фракції до іншої не є винаходом народних депутатів України, це відбувається і в інших державах, зокрема з усталеною партійною системою. В англомовних джерелах процес переходу членів з однієї депутатської фракції в парламенті до іншої позначають спеціальним терміном «Party-switching» (Heller, & Mershon, 2009; O'brien, & Shomer, 2013), який українською мовою можна перекласти як «партійний перехід» або «зміна партійної приналежності». Партійні переходи в парламентах супроводжуються гучними корупційними скандалами, коли члени парламенту змінюють членство в депутатській фракції, керуючись виключно власною матеріальною вигодою, а не інтересами виборців. Найпоширенішими є партійні переходи в країнах, у яких сформовано коаліційні уряди, а також переходи з опозиції до коаліції, де необхідну кількість членів парламенту для формування більшості забезпечують за рахунок депутатів-перебіжчиків з парламентської опозиції (Nesterovych, 2020, p. 486; Ponomarova, Matveichuk, Matveichuk, 2018).

У сучасному конституційному праві поняття «опозиція» є усталеним і загальновизнаним, його активно використовують у чинному конституційному законодавстві. Наприклад, якщо проаналізувати конституції сучасних держав, то можна дійти висновку, що термін «опозиція» безпосередньо використано в тексті конституцій щонайменше 60 держав майже з усіх регіонів світу. Зокрема, термін «опозиція» містять конституції Албанії (ст. 147, 149), Алжиру (ст. 114), Анголи (ст. 17), Антигуа і Барбуди (ст. 28, 31, 32, 33, 63, 79, 80, 99, 104, 106, 124), Аргентини (ст. 85), Вануату (ст. 17A, 17B, 49), Вірменії (ст. 104), Багамських Островів (ст. 39, 43, 69, 79), Барбадосу (ст. 32), Белізу (ст. 47, 54, 61, 64, 65, 88, 97, 98, 101, 105, 108, 110C, 137), Буркіна-Фасо (ст. 96.1), Бутану (ст. 8, 18, 24–27), Бурунді (ст. 178), Гаяни (ст. 110, 127, 161, 162), Гвінеї-Бісау (ст. 130), Гренади (ст. 24, 27, 55, 62, 66, 108), Грузії (ст. 42), Демократичної Республіки Конго (ст. 8), Домініки (ст. 19, 28, 34, 35, 56, 63, 66, 84, 91, 92, 108), Екватору (ст. 111 секції 5), Замбії (ст. 74, 266), Зімбабве (ст. 151), Індії (124-A), Кабо-Верде (ст. 108, 187, 313), Киргизстану (ст. 70, 74–76, 95),

Колумбії (ст. 112, 152, 265), Коморських Островів (ст. 36, 89), Кот-д'Івуару (ст. 29, 100, 101), Лесото (ст. 95), Маврикію (ст. 38, 60, 63, 64, 73, 88, 90, 91A, 96, 110), Мадагаскару (ст. 14, 78, 102), Мальти (ст. 49, 60, 61, 85, 90, 101A, 109, 118, 120), Марокко (ст. 10, 60, 69, 82), Мозамбіку (ст. 187, 292), Непалу (ст. 284), Нігеру (ст. 69), Нової Зеландії (ст. 28 Виборчого акту 1993 року), Пакистану (ст. 175A, 213, 224, 224A), Папуа Нової Гвінеї (ст. 26, 176, 190, 216A, 217, 219), Південно-Африканської Республіки (ст. 57, 116, 178), Португалії (ст. 114, 288), Республіки Конго (ст. 63), Сан-Томе і Принсіпі (ст. 154), Сенегалу (ст. 58, 67), Сент-Вінсент і Гренадини (ст. 28, 29, 32, 55, 59, 77), Сент-Кітс і Невіс (ст. 30, 31–34, 49, 56, 58, 101, 104, 118, 119), Сент-Люсії (ст. 24, 27, 28, 57, 64, 67, 85, 92, 110, 118), Сейшельських Островів (ст. 84, 94, 140, 148), Соломонових Островів (ст. 66, 69C, 93, 145), Східного Тимору (статті 70, 156), Таїланду (ст. 106, 155, 183, 203, 270), Того (ст. 84), Тринідаду і Тобаго (статті 40, 43, 44, 50, 71, 80, 83, 91, 102, 110, 117, 119, 120, 122, 122A, 124, 130, 140), Тунісу (ст. 60), Уганди (ст. 82A), Узбекистану (ст. 34), Фіджі (ст. 57, 62, 67, 78, 84, 132, 169), Франції (ст. 48, 51-1), Хорватії (ст. 92, 121, 121A), Чаду (ст. 32), Шрі-Ланки (ст. 41A, 41E) та Ямайки (ст. 1, 32, 35, 45, 67, 80, 81, 96, 98, 104, 111, 124). У тексті Конституції України термін «опозиція» поки що не закріплено.

У зазначених конституціях можна простежити такі підходи стосовно конституційного визначення статусу опозиції:

1. *Визначено загальні конституційні засади опозиційної діяльності в країні* (конституції Анголи, Гвінеї-Бісау, Еквадору, Кабо-Верде, Колумбії, Коморських Островів, Демократичної Республіки Конго, Мадагаскару, Мозамбіку, Португалії, Республіки Конго, Сан-Томе і Принсіпі, Сенегалу, Східного Тимору, Того, Узбекистану, Чаду). Наприклад, у ст. 114 Конституції Португалії зазначено, що «меншість має право на демократичну опозицію, встановлене цією Конституцією та законом» ("Constitution of Portugal", 1976). У ст. 17 Конституції Анголи 2010 року встановлено, що «політичні партії мають право на однакове поводження із суб'єктами, які здійснюють політичну владу, неупередженим поводженням з боку державної преси та правом здійснювати демократичну опозицію відповідно до Конституції та закону» ("Constitution of Angola", 2010). У Конституції Кабо-Верде 1980 року право на опозицію належить до питань, які не можуть бути предметом всенародного референдуму (ст. 108), а також право на опозицію в жодному разі не може бути переглянуто (ст. 313) ("Constitution of Cape Verde", 1980). У ст. 111 секції 5 Конституції Еквадору закріплено, що «гарантовано право політичних партій та рухів, зареєстрованих у Національній виборчій раді, на політичну

опозицію на всіх рівнях влади» ("Constitution of Ecuador", 2008).

Широке тлумачення опозиції пропонує ст. 34 Конституції Узбекистану 1992 року, у якій передбачено, що «ніхто не може обмежувати права, свободи і гідність осіб, що утворюють опозиційну меншість у політичних партіях, громадських об'єднаннях, масових рухах, а також представницьких органах влади» ("Constitution of Uzbekistan", 1992). У ст. 36 Конституції Коморських Островів встановлено, що «політична опозиція визнана в Союзі Коморських островів» ("Constitution of Comoros", 2018). Схоже положення міститься і в ст. 32 Конституції Чаду 2018 року, у якій зазначено, що «Конституція гарантує право демократичної опозиції. Закон визначає права й обов'язки, що становлять статус опозиції» ("Constitution of Chad", 2018). Конституції деяких країн як додаткову гарантію забезпечення незмінності статусу опозиції встановлюють більш ускладнений порядок прийняття парламентом закону про опозицію. Наприклад, відповідно до ст. 187 Конституції Мозамбіку 2004 року, питання, що стосуються статуту опозиції, приймають більшістю у дві третини голосів депутатів парламенту ("Constitution of Mozambique", 2004).

2. *Визначено конституційні засади лише парламентської опозиції* (конституції Албанії, Алжиру, Аргентини, Буркіна-Фасо, Бурунді, Вірменії, Грузії, Замбії, Киргизстану, Лесото, Марокко, Нової Зеландії, Південно-Африканської Республіки, Соломонових Островів, Тунісу, Франції). Конституції деяких країн містять сутнісні характеристики парламентської опозиції. Наприклад, Конституція Бутану 2008 року визначає, яка партія в парламенті є панівною, а яка – опозиційною. Зокрема, у ст. 8 Конституції Бутану 2008 року зазначено, що «партія, яка здобула більшість місць у Національних зборах на загальних виборах, оголошується правлячою, а інша – опозиційною. Однак у разі виникнення вакантної посади, якщо опозиційна партія отримає більшість місць у Національних зборах після проведення чергових виборів, така партія буде оголошена правлячою» ("Constitution of Bhutan", 2008).

Відповідно до ст. 70 Конституції Киргизстану, парламентською опозицією є «фракція або фракції, які не входять до складу парламентської більшості та які оголосили про свою опозицію щодо неї» ("Constitution of Kyrgyzstan", 2010). У ст. 178 Конституції Бурунді 2018 року зазначено, що «політична партія, яка представлена членом уряду, не може стверджувати, що вона є частиною опозиції» ("Constitution of Burundi", 2018). Цікавий підхід щодо визначення парламентської опозиції пропонує Конституція Соломонових Островів 1978 року, у ст. 66 якої виокремлено дві групи в парламенті, що не

належать до більшості: 1) «опозиційна група» (англ. Opposition group) «означає групу членів Парламенту, які перебувають в опозиції до Уряду»; 2) «незалежна група» (англ. Independent group) «означає групу членів Парламенту, члени якої є незалежними як від уряду, так і від будь-якої опозиційної групи» ("Constitution of Solomon Islands", 1978).

У конституціях деяких країн право бути парламентською опозицією закріплено за найбільшою опозиційною партією в парламенті. Наприклад, згідно зі ст. 85 Конституції Аргентини 1853 року, парламентською опозицією вважають «опозиційну політичну партію, яка має найбільшу кількість мандатів у Конгресі» ("Constitution of Argentina", 1853). Визнання права на парламентську опозицію за найбільшою опозиційною партією в законодавчому органі закріплено і в ст. 116 Конституції Південно-Африканської Республіки 1996 року ("Constitution of South Africa", 1996). У Конституції Замбії 1991 року хоч і містить загальне визначення опозиції як «політичної партії, що не є політичною партією в уряді» (ст. 266), однак усе-таки встановлює, що «опозиційна політична партія, яка має найбільшу кількість місць у Національних зборах, обирає лідера опозиції з числа членів парламенту, які є від опозиції» (ст. 74) ("Constitution of Zambia", 1991).

Важливим аспектом у конституційному визначенні статусу парламентської опозиції є наділення її спеціальними правами під час роботи парламенту. Наприклад, у ст. 114 Конституції Алжиру 1989 року встановлено, що кожна палата парламенту присвячує щомісяця засідання для обговорення порядку денного, представленого однією чи декількома парламентськими групами опозиції ("Constitution of Algeria", 1989). Схожий підхід запропоновано і в ст. 82 Конституції Марокко 2011 року, у якій передбачено, що хоча б один день у місяці має бути відведено для розгляду законопроектів, які були подані опозицією ("Constitution of Morocco", 2011). У ст. 96.1 Конституції Буркіна-Фасо 1991 року закріплено, що «парламентська опозиція має право раз на рік вносити проект резолюції з огляду на створення парламентської слідчої комісії та головувати в ній» ("Constitution of Burkina Faso", 1991). Відповідно до ст. 42 Конституції Грузії, 1995 року «представництво опозиції в тимчасовій комісії повинно бути не менше від половини загального числа членів комісії» ("Constitution of Georgia", 1995).

У конституціях деяких держав за парламентською опозицією закріплено квоти щодо призначення на певні посади в парламенті. Наприклад, у ст. 60 Конституції Тунісу 2014 року встановлено, що опозиція призначає голову Комітету з фінансів і доповідача комітету із зовнішніх зв'язків. Опозиція має право щорічно

створювати й очолювати слідчу комісію ("Constitution of Tunisia", 2014). У ст. 114 Конституції Вірменії передбачено, що одного з трьох заступників Голови Національного зібрання обирають з числа парламентаріїв, що входять до опозиційних фракцій ("Constitution of Armenia", 1995).

3. *Визначено як загальні гарантії на опозиційну діяльність, так і засади діяльності парламентської опозиції.* Наприклад, у Конституції Кот-д'Івуару 2016 року встановлено не лише загальні засади «права на демократичну опозицію» (ст. 29), а й засади діяльності «парламентської опозиції» (ст. 100).

4. *Визначено конституційний статус лідера опозиції в парламенті* (конституції Антигуа і Барбуди, Багамських Островів, Барбадосу, Вануату, Гаяни, Гренади, Домініки, Зімбабве, Індії, Маврикію, Мальти, Непалу, Нігеру, Папуа Нової Гвінеї, Сейшельських Островів, Сент-Вінсент і Гренадини, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсії, Таїланду, Тринідаду і Тобаго, Уганди, Фіджі, Шрі-Ланки, Ямайки). Здебільшого конституційне закріплення статусу лідера опозиції в парламенті наявне в колишніх британських домініонах і полягає в залученні його до призначення на різні державні посади або проведення консультацій з важливих державних питань. У переважній більшості зазначених вище конституцій основні права лідера опозиції викладено в окремій статті, яка має назву «Лідер опозиції» (англ. Leader of the Opposition), а також в інших статтях, які регулюють порядок призначення на різні державні посади та проведення консультацій з важливих державних питань. Типове визначення лідера опозиції містить ст. 119 Конституції Сент-Кітс і Невіс 1983 року, у якій зазначено, що «лідером опозиції є лідер опозиційної партії» ("Constitution of Saint Kitts", 1983).

Закріплення засад діяльності опозиції безпосередньо в тексті Конституції держави є важливою гарантією діяльності опозиції в державі та змушує чинну владу враховувати думку опозиції. Визначення статусу опозиції на рівні закону не забезпечує належного ступеня гарантованості, оскільки в більшості країн звичайні закони змінюються за значно простішою процедурою, ніж текст Конституції. Тому цілком імовірно є ситуація, коли новосформована більшість у парламенті може змінити закон про опозицію на власну користь або взагалі проголосувати за втрату чинності законом про опозицію через певний формальний привід, а справжньою метою таких дій буде саме позбавлення реальних прав і гарантій опозиції. Отже, в Україні також слід розглянути можливість щодо визначення засад парламентської опозиції не лише на рівні окремого закону, а й у Конституції, аби підвищити рівень гарантованості цього виду політичної діяльності.

Конституція України – це акт установчої влади та програмний документ, який має однаково працювати незалежно від того, яка політична сила знаходиться при владі.

Загалом під час розроблення Закону України про парламентську опозицію має бути дотримано щонайменше п'яти важливих критеріїв:

по-перше, до розроблення закону про опозицію мають бути обов'язково залучені представники опозиційних депутатських фракцій та груп, а їхні конструктивні пропозиції та зауваження до законопроекту максимально слід урахувати в остаточному законі;

по-друге, до цього процесу слід долучити політично незаангажованих експертів з академічних авторитетних інституцій громадянського суспільства, які мають надати політично нейтральні, юридично фахові та слушні пропозиції і зауваження до цього законопроекту. У робочій групі необхідно дотриматися рівності голосів експертів і народних депутатів України, щоб політична доцільність не взяла гору над здоровим глуздом в остаточному варіанті закону про парламентську опозицію;

по-третє, представники чинної більшості мають розробити закон про парламентську опозицію так, ніби вони перебувають в опозиції. Адже закон має бути дієвим, а не декларативним, і той, хто наразі перебуває при владі, невдовзі може стати опозицією і найбільше буде зацікавлений у якісному та збалансованому законі про парламентську опозицію;

по-четверте, після прийняття закону про парламентську опозицію слід отримати висновок щодо його положень від авторитетних міжнародних дорадчих інституцій, наприклад, від Європейської комісії «За демократію через право», відомої як «Венеціанська комісія», і врахувати висловлені міжнародними експертами пропозиції та зауваження під час подальшого вдосконалення положень зазначеного закону;

по-п'яте, після прийняття закону про парламентську опозицію слід здійснювати активний моніторинг його застосування та повернутися до його вдосконалення, наприклад, за два або три роки потому, аби усунути недоліки, які стануть очевидними, оскільки практика застосування завжди вносить свої корективи, які не можна було врахувати на початковому етапі, коли законопроект про парламентську опозицію лише розробляли.

Сучасна виборча практика надає можливість виокремити такі види участі опозиції у виборах:

1. За характером участі:

а) конструктивна – опозиція бере активну участь у виборах, під час якої критикує політику чинної влади, представляє альтернативні шляхи подальшого розвитку країни, регіону чи певного населеного пункту, а також здійснює інші дії в

межах чинного законодавства з метою обрання представників опозиції на виборні посади;

б) деструктивна – опозиція під час виборчого процесу вдається до низки радикальних кроків, які спрямовані на делегітимізацію виборів та їх результатів. До таких кроків належать: публічна відмова від участі у виборах опозиційних партій та кандидатів; заклики опозиції до виборців бойкотувати вибори й не визнавати їх результати в разі проведення; блокування державних і муніципальних будівель опозицією, перекриття активістами та прихильниками опозиції доріг тощо. Визначаючи характер конструктивності участі опозиції у виборах, слід завжди враховувати загальний політичний контекст у державі, оскільки влада може створити такі політичні умови, за яких єдиним дієвим способом щось змінити в країні буде лише вжиття опозицією радикальних кроків, зокрема й прихід опозиції до влади через революцію в державі.

2. За допущенням опозиції до виборів:

а) рівноправна участь – опозиційні політичні партії та кандидати мають можливість брати участь у виборах нарівні з провладними партіями та кандидатами. На сучасних виборах рівноправна участь опозиції у виборах є важливим демократичним стандартом;

б) дискримінаційна участь – опозиційні політичні партії та кандидати мають можливість брати участь у виборах, однак зазнають різних обмежень щодо ведення виборчих кампаній з боку провладних партій і кандидатів, що зрештою спотворює результат реального волевиявлення виборців під час голосування на виборах;

в) недопущення опозиції до виборів – опозиційні політичні партії та кандидати взагалі не можуть взяти участь у виборах. Найпоширенішим способом недопущення опозиції до виборів є фабрикування кримінальних справ проти опозиційних кандидатів і проведення кримінального розслідування проти опозиційних політичних партій, унаслідок якого опозиція не може взяти участь у виборах. Серед останніх прикладів – недопущення до участі у виборах президента Російської Федерації, які відбулися 18 березня 2018 року, Олексія Навального, якому центральна виборча комісія відмовила в реєстрації як кандидата на пост президента Російської Федерації з мотивів наявності в нього непогашеної судимості.

3. За спеціальним статусом під час виборчого процесу:

а) опозиційні партії виокремлено як суб'єкт виборчого процесу – виборче законодавство деяких країн (наприклад, Виборчий кодекс Республіки Македонії 2006 року виокремлює таку категорію суб'єктів виборчого процесу, як «опозиційні партії», з метою гарантування їм

рівноправної участі у виборах поряд з партіями, які знаходяться при владі) ("Electoral Code", 2006);

б) парламентська опозиція має квоту щодо призначення або обрання членів виборчих органів – виборче законодавство деяких країн закріплює за опозицією право брати участь у формуванні виборчих комісій. Наприклад, згідно зі ст. 24 Конституції Бутану 2008 року, лідер опозиційної партії бере участь у призначенні членів виборчої комісії, яка є загальнонаціональним виборчим органом ("Constitution of Bhutan", 2008). У деяких країнах право участі опозиції у формуванні виборчих органів закріплено у виборчих кодексах і законах. Так, Виборчий кодекс Республіки Албанії 2008 року закріплює за опозицією три місця в Центральній виборчій комісії, загальний склад якої становить сім членів. Відповідно до ст. 14, 16 зазначеного Кодексу, двох членів ЦВК пропонує партія парламентської опозиції, яка має найбільшу кількість місць в Асамблеї Албанії та одного члена ЦВК – група депутатів інших парламентських опозиційних партій. Опозиційна група депутатів представляє список, що має містити не менше ніж дві кандидатури для відповідної вакансії. ЦВК Албанії також обирає одного з її членів заступником голови на підставі пропозиції найбільшої парламентської опозиційної партії. Схожу процедуру щодо закріплення квот за парламентською опозицією застосовують в Албанії і під час формування комісії зони виборчої адміністрації (англ. Commission of an Electoral Administration Zone) ("Venice Commission", 2009) та Команди підрахунку голосів виборців (англ. Counting Team) ("Electoral Code", 2008);

в) опозиційні партії не мають жодного спеціального статусу під час виборчого процесу – виборче законодавство переважною більшістю держав не виокремлює опозиційні партії в окремих суб'єктів виборчого процесу та не наділяє їх певними окремими правами. Виборче законодавство України також не містить такого терміна, як «опозиція», і не виокремлює опозиційні політичні партії та опозиційних кандидатів як суб'єктів виборчого процесу на жодному з видів виборів. У п. 54 Кодексу належної практики щодо політичних партій, ухваленій Венеціанською комісією 12–13 грудня 2008 року, передбачено, що «законодавчі вимоги для функціонування опозиції значно слабші, ніж для влади, чи навіть їх не передбачено взагалі. Функція опозиції означає скрупульозний контроль, нагляд і перевірку поведінки й політики органів влади та посадових осіб. Проте належне управління радить, щоб партія в опозиції (як і панівна партія) утримувалася від практик, які можуть розмивати демократичні дебати та можуть згодом підірвати довіру громадян до політиків і партій» ("Code of Good Practice", 2009).

4. За рівнем консолідації під час участі у виборах:

а) консолідована опозиція – опозиційні партії чітко координують дії під час підготовки та проведення виборів, доволі часто йдуть на вибори одним виборчим списком, висувають єдиного опозиційного кандидата на виборну посаду або узгоджують між собою висування кандидатів в одномандатних виборчих округах. Консолідована участь опозиції у виборах може бути як повною, що полягає в участі у виборах єдиним виборчим списком або висуванні єдиного від опозиційних сил кандидата на виборну посаду, так і частковою, що виявляється лише в координації спільних зусиль, наприклад, не критикувати один одного або узгодити висування кандидатів у різних одномандатних виборчих округах, за умови окремої участі опозиційних політичних партій та кандидатів у виборах. У консолідованій опозиції значно більше шансів виграти вибори, ніж у випадку, якщо опозиційні політичні партії взяли участь у виборах відокремлено;

б) неконсолідована опозиція – опозиційні партії йдуть на вибори окремо одна від одної, не узгоджують між собою спільні дії під час підготовки та проведення виборів, конкурують одна з одною, що полягає у відкритому протистоянні між опозиційними партіями та кандидатами. У неконсолідованій опозиції значно менше шансів здобути перемогу на виборах, порівняно з консолідованою провладною політичною партією. Доволі часто чинна влада свідомо вдається до комплексу цілеспрямованих кроків, щоб дезорганізувати опозицію та завадити опозиційним політичним партіям об'єднати свої зусилля для спільної або скоординованої участі у виборах. Непоодинокими є випадки, коли на заваді об'єднанню опозиційних політичних партій стають особисті амбіції лідерів опозиційних партій, кожен з яких вважає, що саме він повинен стати єдиним опозиційним кандидатом на виборах чи очолити об'єднаний виборчий список від опозиції.

5. За видом виборів:

а) участь опозиції в президентських виборах – опозиційні політичні сили висувають одного консолідованого кандидата на пост президента держави або декількох кандидатів, якщо в країні є декілька опозиційних сил, які вирішили взяти участь у президентських виборах окремо. За умови розрізної участі опозиційних сил у президентських виборах доволі часто трапляються випадки, коли консолідації між опозиційними силами досягають лише напередодні повторного голосування (другого туру виборів), що відображається в підтримці кандидатами на пост президента, який візьме участь у другому турі президентських виборів. Однак виборча практика наочно засвідчує, що об'єднання

опозиційних сил навколо одного опозиційного кандидата ще не означає симетричне арифметичне об'єднання голосів виборців, які віддали за кандидатів від інших опозиційних сил у першому турі виборів;

б) участь опозиції в парламентських виборах – характер та особливості діяльності опозиції під час обрання законодавчого органу зумовлені чотирма ключовими ознаками: по-перше, місцем законодавчого органу в системі органів державної влади, тобто наскільки впливовим є парламент, передусім – у взаємозв'язку з главою держави; по-друге, кількістю палат парламенту, які обирають, та їхньою роллю в діяльності законодавчого органу; по-третє, вид партійної системи, що наявна в державі, оскільки істотною є відмінність участі опозиції в парламентських виборах за двопартійною системою, де опозиційною силою є інша політична партія, і багатопартійною системою, де в ролі опозиції – переважно декілька політичних сил; по-четверте, вид виборчої системи, за якою проводять вибори до законодавчого органу, оскільки мажоритарна та пропорційна виборчі системи, а також їхні підвиди передбачають різні підходи до висування кандидатів від опозиції та їхньої участю у виборах (Nesterovych, 2019);

в) участь опозиції в регіональних виборах – притаманна здебільшого у федеративних і децентралізованих державах під час формування законодавчого регіонального органу чи обрання губернатора, іншої виборчої особи регіонального рівня. У виборчій практиці часто трапляються випадки, коли в регіональному представницькому органі опозиційні сили перемагають на виборах і стають більшістю, а за результатами парламентських виборів вони, навпаки, є опозицією через те, що перебувають у меншості в законодавчому органі. Такий феномен зумовлений, насамперед, регіональним розподілом виборчих уподобань виборців серед різних політичних партій. Унаслідок цього складається ситуація, за якої в окремих регіонах опозиційні сили мають значно вищий рівень симпатій виборців і реальний політичний вплив, на противагу політичній партії чи партіям, які перебувають у більшості в парламенті;

г) участь опозиції в місцевих виборах – характер та особливості діяльності опозиції під час обрання місцевих органів публічної влади обумовлений специфікою місцевості й політичних уподобань виборців, які мешкають у межах відповідної території. Сутнісною рисою участі опозиції в місцевих виборах є те, що на них є чи не найвищий відсоток опозиційних безпартійних кандидатів, порівняно з парламентськими та президентськими виборами. Саме на місцевих виборах виборці більше орієнтуються не стільки на партійний бренд, скільки на моральні та ділові

риски кандидатів, і що нижчим є рівень місцевих виборів, то слабшу роль буде відігравати партійний бренд, оскільки на найнижчому рівні виборці й кандидати не просто знають один одного в обличчя, а знають історію один одного без гучних політичних кампаній кандидатів.

6. За результатами участі у виборах:

а) ефективна участь опозиції у виборах – за результатами виборів опозиція приходить до влади. Ефективна участь опозиції у виборах доволі часто є не лише заслугою скоординованих і чітких дій опозиційних партій, кандидатів під час виборчої кампанії, а й провальної політики чинної влади, яка за роки свого правління втратила підтримку виборців. В англійській літературі навіть є спеціальний термін «anti-incumbency» (Ravishankar, 2009), яким позначають ситуацію на виборах, коли виборці голосують проти кандидатів, які знаходяться при владі, щоб висловити невдоволення наявною ситуацією в країні, регіоні чи місті. «Anti-incumbency» є однією із форм протестного голосування виборців (Nesterovych, 2020, p. 531);

б) неефективна участь опозиції у виборах – за результатами виборів опозиція так і не змогла перемогти на них, унаслідок чого продовжує знаходитися в опозиційному статусі. Неефективна участь опозиції має як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. Головними серед них є: по-перше, використання чинною владою адміністративного ресурсу, тиску на опозиційних кандидатів, зокрема з використанням правоохоронних органів, обмеження доступу опозиційних кандидатів до засобів масової інформації, підкупу виборців і здійснення провладними партіями й кандидатами інших маніпулятивних та протиправних дій; по-друге, сильні та стабільні позиції чинної влади, яка користується значною підтримкою виборців, не залишають опозиції жодних шансів перемогти на виборах, хоч якими демократичними та чесними вони б не були; по-третє, дезорганізовані й безсистемні дії розрізної опозиції, у якій особисті волонтаристські дії опозиційних лідерів затьмарюють спільні інтереси опозиції, є мало-ефективними проти зорганізованих і системних дій провладних політичних партій та кандидатів під час виборчої кампанії.

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає у висвітленні конституційного статусу опозиції та видів її участі у виборах. Констатовано, що в сучасному конституційному досвіді дедалі поширенішим стає закріплення статусу опозиції безпосередньо в конституції держави. Встановлено, що термін «опозиція» використано в тексті конституцій щонайменше 60 держав майже в усіх регіонах світу. Увагу акцентовано на тому, що

важливим демократичним стандартом сучасних чесних і конкурентних виборів є повноправна участь у них опозиційних політичних партій та кандидатів.

Висновки

Сучасна виборча практика надає можливість виокремити такі види участі опозиції у виборах:

1. За характером участі: а) конструктивна; б) деструктивна.

2. За допущенням опозиції до виборів: а) рівноправна участь; б) дискримінаційна участь; в) недопущення опозиції до виборів.

3. За спеціальним статусом під час виборчого процесу: а) опозиційні партії виокремлено як суб'єкти виборчого процесу; б) парламентська

опозиція має квоту щодо призначення чи обрання членів виборчих органів; в) опозиційні партії не мають жодного спеціального статусу під час виборчого процесу.

4. За рівнем консолідації під час участі у виборах: а) консолідована опозиція; б) неконсолідована опозиція.

5. За видом виборів: а) участь опозиції в президентських виборах; б) участь опозиції в парламентських виборах; в) участь опозиції в регіональних виборах; г) участь опозиції в місцевих виборах.

6. За результатами участі у виборах: а) ефективна участь опозиції у виборах; б) неефективна участь опозиції у виборах.

REFERENCES

- Bernaziuk, I.M. (2008). Problemy zakonodavchoho zakriplennia konstytutsiino-pravovoho statusu parlamentskoi opozytzii v Ukraini [Problems of legislative consolidation of the constitutional and legal status of the parliamentary opposition in Ukraine]. *Derzhava i pravo, State and law*, 41, 254-261 [in Ukrainian].
- Bernaziuk, I.M. (2016). *Suchasni metody opozyttsiinoi diialnosti: pytannia teorii ta praktyky [Modern methods of opposition activity: questions of theory and practice]*. Uzhhorod: Helvetyka [in Ukrainian].
- Bondar, S.S. (2008). Politychna opozyttsiia v systemi vladnykh vidnosyn Ukrainy [Political opposition in the system of power relations of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
- Constitution of Algeria 1989 (reinst. 1996, rev. 2016). *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Algeria_2016?lang=en.
- Constitution of Angola 2010. *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Angola_2010?lang=en.
- Constitution of Argentina 1853 (reinst. 1983, rev. 1994). *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994?lang=en.
- Constitution of Armenia 1995 (rev. 2015). *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Armenia_2015?lang=en.
- Constitution of Bhutan 2008. *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Bhutan_2008.pdf?lang=en.
- Constitution of Burkina Faso 1991 (rev. 2015). *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Burkina_Faso_2015.pdf?lang=en.
- Constitution of Burundi 2018. *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Burundi_2018?lang=en.
- Constitution of Cape Verde 1980 (rev. 1992). *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Cape_Verde_1992?lang=en.
- Constitution of Chad 2018. *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Chad_2018?lang=en.
- Constitution of Comoros 2018. *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Comoros_2018.pdf?lang=en.
- Constitution of Ecuador 2008 (rev. 2015). *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Ecuador_2015?lang=en.
- Constitution of Georgia 1995 (rev. 2018). *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Georgia_2018.pdf?lang=en.
- Constitution of Kyrgyzstan 2010 (rev. 2016). *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Kyrgyz_Republic_2016.pdf?lang=en.
- Constitution of Morocco 2011. *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Morocco_2011.pdf?lang=en.
- Constitution of Mozambique 2004 (rev. 2007). *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Mozambique_2007.pdf?lang=en.
- Constitution of Portugal 1976 (rev. 2005). *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005.pdf?lang=en.
- Constitution of Saint Kitts and Nevis 1983. *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/St_Kitts_and_Nevis_1983.pdf?lang=en.
- Constitution of Solomon Islands 1978 (rev. 2018). *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Solomon_Islands_2018.pdf?lang=en.

- Constitution of South Africa 1996. *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/South_Africa_2012.pdf?lang=en.
- Constitution of Tunisia 2014. *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014.pdf?lang=en.
- Constitution of Uzbekistan 1992. *Constitute Project*. https://www.constituteproject.org/constitution/Uzbekistan_2011.pdf?lang=en.
- Constitution of Zambia 1991 (rev. 2016). *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Zambia_2016.pdf?lang=en.
- Electoral Code of the Republic of Albania of 2008. OSCE. Retrieved from <https://www.osce.org/albania/159501?download=true>.
- Electoral Code of the Republic of North Macedonia of 2006. IFES. Retrieved from https://www.ifes.org/sites/default/files/electoral_code_of_the_republic_of_north_macedonia_february_2019_english.pdf.
- Heller, W., & Mereson, C. (Eds.). (2009). *Political parties and legislative party switching*. Springer.
- Kukuruz, O.V. (2010). *Politychna opozycja v Ukraini ta Polshchi: porivnialnyi analiz [Political opposition in Ukraine and Poland: a comparative analysis]*. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
- Mokhonchuk, B.S., & Chyryna, V.L. (2018). Pytannia realizatsii aktyvnoho vyborchoho prava vnutrishno peremishchenymy osobamy v Ukraini [Issues of realization of active suffrage by internally displaced persons in Ukraine]. *Forum Prava, Forum Rights*, 2, 81-89. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1286091> [in Ukrainian].
- Nesterovych, V. (2019). Poniattia vyborchoi systemy ta yii osnovni rozuminnia v konstytutsiinomu pravi [The concept of the electoral system and its basic understanding in constitutional law]. *Publichne pravo, Public law*, 1, 18-25 [in Ukrainian].
- Nesterovych, V.F. (2019). Poniattia ta vydy dzherel vyborchoho prava Ukrainy [Concepts and types of sources of suffrage in Ukraine]. *Ekspert: Paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia, Expert: Paradigms of legal sciences and public administration*, 2, 39-58. Retrieved from <http://maup.com.ua/assets/files/expert/4/3.pdf>. doi: <https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4-2-39-58> [in Ukrainian].
- Nesterovych, V.F. (2020). *Vyborcha kampaniia: slovnyk slenhovyykh terminiv ta vyraziv [Election Campaign: Dictionary of slang terms and expressions]*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
- O'brien, D.Z., & Shomer, Y. (2013). A Cross-National Analysis of Party Switching. *Legislative Studies Quarterly*, 38(1), 111-141.
- Ponomarova, H.P., Matveichuk, A.V., & Matveichuk, A.V. (2018). Vyborchi systemy dlia provedennia mistsevykh vyboriv: dosvid krain Vyshehradskoi hrupy [Electoral systems for local elections: the experience of the Visegrad countries]. *Forum Prava, Forum Rights*, 2, 115-123. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1288927> [in Ukrainian].
- Ravishankar, N. (2009). The cost of ruling: Anti-incumbency in elections. *Economic and Political Weekly*, 92-98.
- Rudych, F. (2013). Politychna vlada i opozycja v Ukraini: metodolohichni kontekst [Political Power and Opposition in Ukraine: Methodological Context]. *Viche, Viche*, 17, 18-21 [in Ukrainian].
- Sarkisian, V. (2020). Typolohiia hromadskoho kontroliu za vyboramy v suchasnomu konstytutsiino-pravovomu vymiri [Typology of public control over elections in the modern constitutional and legal dimension]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnykh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1(114), 120-127. Retrieved from http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17470/1/%d0%9d%d0%92%201%2820%29_p120-127.pdf. doi: <https://doi.org/10.33270/01201141.120> [in Ukrainian].
- Sovhyria, O.V. (2005). Pravovyi status parlamentskoi opozytzii (porivnialno-pravovyi analiz) [Legal status of the parliamentary opposition (comparative legal analysis)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Sovhyria, O.V. (2006). *Pravovyi status parlamentskoi opozytzii [Legal status of the parliamentary opposition]*. Kyiv: Tsentr navch. lit. [in Ukrainian].
- Tkachenko, T. (2007). Opozycja yak politychnyi instytut i forma suspilnoho protestu [Opposition as a political institution and a form of public protest]. *Politychnyi menedzhment, Political management*, 5, 40-45 [in Ukrainian].
- Tsymbaliuk, D.I. (2013). Doslidzhennia instytutu opozytzii v suchasni Ukraini [Research of the institute of opposition in modern Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho", Bulletin of the National University "Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine"*, 4 (18), 111-121 [in Ukrainian].
- Venice Commission. (2009). Code of Good Practice in the Field of Political Parties (CDLAD (2009) 002).
- Venislavskyi, F.V. (2000). Konstytutsiini osnovy vzaiemovidnosyn zakonodavchoi ta vykonavchoi vlady v Ukraini [Constitutional bases of mutual relations of legislative and executive power in Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Zaretska, I.V. (2007). Parlamentska opozycja yak chynnyk funktsionuvannia suchasnoi demokratii [Parliamentary opposition as a factor of functioning of modern democracy]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Берназюк І. М. Проблеми законодавчого закріплення конституційно-правового статусу парламентської опозиції в Україні. *Держава і право*. 2008. Вип. 41. С. 254–261. (Серія «Юридичні і політичні науки»).
- Берназюк І. М. Сучасні методи опозиційної діяльності: питання теорії та практики : монографія. Ужгород : Гельветика, 2016. 155 с.

- Бондар С. С. Політична опозиція в системі владних відносин України : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Дніпропетровськ, 2008. 19 с.
- Constitution of Algeria 1989 (reinst. 1996, rev. 2016). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Algeria_2016?lang=en.
- Constitution of Angola 2010. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Angola_2010?lang=en.
- Constitution of Argentina 1853 (reinst. 1983, rev. 1994). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994?lang=en.
- Constitution of Armenia 1995 (rev. 2015). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Armenia_2015?lang=en.
- Constitution of Bhutan 2008. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Bhutan_2008.pdf?lang=en.
- Constitution of Burkina Faso 1991 (rev. 2015). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Burkina_Faso_2015.pdf?lang=en.
- Constitution of Burundi 2018. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Burundi_2018?lang=en.
- Constitution of Cape Verde 1980 (rev. 1992). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Cape_Verde_1992?lang=en.
- Constitution of Chad 2018. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Chad_2018?lang=en.
- Constitution of Comoros 2018. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Comoros_2018.pdf?lang=en.
- Constitution of Ecuador 2008 (rev. 2015). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Ecuador_2015?lang=en.
- Constitution of Georgia 1995 (rev. 2018). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Georgia_2018.pdf?lang=en.
- Constitution of Kyrgyzstan 2010 (rev. 2016). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Kyrgyz_Republic_2016.pdf?lang=en.
- Constitution of Morocco 2011. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Morocco_2011.pdf?lang=en.
- Constitution of Mozambique 2004 (rev. 2007). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Mozambique_2007.pdf?lang=en.
- Constitution of Portugal 1976 (rev. 2005). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005.pdf?lang=en.
- Constitution of Saint Kitts and Nevis 1983. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/St_Kitts_and_Nevis_1983.pdf?lang=en.
- Constitution of Solomon Islands 1978 (rev. 2018). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Solomon_Islands_2018.pdf?lang=en.
- Constitution of South Africa 1996. *Constitute Project*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/South_Africa_2012.pdf?lang=en.
- Constitution of Tunisia 2014. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014.pdf?lang=en.
- Constitution of Uzbekistan 1992. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Uzbekistan_2011.pdf?lang=en.
- Constitution of Zambia 1991 (rev. 2016). *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Zambia_2016.pdf?lang=en.
- Electoral Code of the Republic of Albania of 2008. OSCE. URL: <https://www.osce.org/albania/159501?download=true>.
- Electoral Code of the Republic of North Macedonia of 2006. IFES. URL: https://www.ifes.org/sites/default/files/electoral_code_of_the_republic_of_north_macedonia_february_2019_english.pdf.
- Political parties and legislative party switching / W. Heller, C. Mershon (Eds.). Springer, 2009.
- Кукуруз О. В. Політична опозиція в Україні та Польщі: порівняльний аналіз. Київ : Наук. думка, 2010. 197 с.
- Мохончук Б. С., Чиріна В. Л. Питання реалізації активного виборчого права внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Форум Права*. 2018. № 2. С. 81–89. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1286091>.
- Нестерович В. Поняття виборчої системи та її основні розуміння в конституційному праві. *Публічне право*. 2019. № 1. С. 18–25.
- Нестерович В. Ф. Поняття та види джерел виборчого права України. *Експерт: Парадигми юридичних наук і державного управління*. 2019. № 2. С. 39–58. URL: <http://maup.com.ua/assets/files/expert/4/3.pdf>. doi: <https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4-2-39-58>.
- Нестерович В. Ф. Виборча кампанія: словник сленгових термінів та виразів. Київ : Ліра-К, 2020. 648 с.
- O'brien D. Z., Shomer Y. A Cross-National Analysis of Party Switching. *Legislative Studies Quarterly*. 2013. Vol. 38 (1). P. 111–141.
- Пономарьова Г. П., Матвейчук А. В., Матвейчук А. В. Виборчі системи для проведення місцевих виборів: досвід країн Вишеградської групи. *Форум Права*. 2018. № 2. С. 115–123. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1288927>.
- Ravishankar N. The cost of ruling: Anti-incumbency in elections. *Economic and Political Weekly*. 2009. P. 92–98.
- Рудич Ф. Політична влада і опозиція в Україні: методологічний контекст. *Віче*. 2013. № 17. С. 18–21.

- Саркісян В. Типологія громадського контролю за виборами в сучасному конституційно-правовому вимірі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 120–127. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17470/1/%d0%9d%d0%92%201%2820%29_p120-127.pdf. doi: <https://doi.org/10.33270/01201141.120>.
- Совгіря О. В. Правовий статус парламентської опозиції (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2005. 21 с.
- Совгіря О. В. Правовий статус парламентської опозиції : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2006. 262 с.
- Ткаченко Т. Опозиція як політичний інститут і форма суспільного протесту. *Політичний менеджмент*. 2007. № 5. С. 40–45.
- Цимбалюк Д. І. Дослідження інституту опозиції в сучасній Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 4 (18). С. 111–121.
- Venice Commission. Code of Good Practice in the Field of Political Parties (CDLAD (2009) 002).
- Веніславський Ф. В. Конституційні основи взаємовідносин законодавчої та виконавчої влади в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2000. 22 с.
- Зарецька І. В. Парламентська опозиція як чинник функціонування сучасної демократії : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2007. 17 с.

Стаття надійшла до редколегії 12.03.2020

Nesterovych V. – Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Department of State-Legal Disciplines of the Lugansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko, Sievierodonetsk, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2614-0426>

Constitutional Status of the Opposition and Types of its Participation in Elections

The **purpose** of the article is to determine the constitutional status of the opposition and the types of its participation in elections. **Methodology.** Comparative, comparative-legal, system-structural, dialectical and other scientific methods were used to study the issues. The **scientific novelty** of the publication lies in the disclosure of the constitutional status of the opposition and the types of its participation in elections. The article notes that in modern constitutional experience, the consolidation of the status of the opposition directly in the Constitution of the state is becoming more widespread. It is established that the term «opposition» is used in the text of the Constitutions of at least 60 states from almost all regions of the world. It is noted that an important democratic standard of modern fair and competitive elections is the full participation of opposition political parties and candidates. **Conclusions.** Modern electoral practice allows us to identify the following types of opposition participation in elections: 1. By the nature of participation: a) constructive participation; b) destructive participation. 2. By the opposition admits to the elections: a) equal participation; b) discriminatory participation; c) non-admission of the opposition to the elections. 3. By the special status during the election process: a) opposition parties are separated into a separate subject of the election process; b) the parliamentary opposition has a quota for the appointment or election of members of electoral bodies; c) opposition parties do not have any special status during the election process. 4. By the level of consolidation during the participation in the elections: a) consolidated opposition; b) non-consolidated opposition. 5. By the type of election: a) participation of the opposition in the presidential election; b) participation of the opposition in parliamentary elections; c) participation of the opposition in regional elections; d) participation of the opposition in local elections. 6. By the results of participation in the elections: a) effective participation of the opposition in the elections; b) ineffective participation of the opposition in elections.

Keywords: opposition; political parties; candidates; participation; elections.